

Beeld van de scène waarin vader Nunes een oud katholieke familie thuis op zijn balkon heeft uitgenodigd om te kunnen genieten van de langstreckende veroordeelden tot de brandstapel.

De eerste Joodse Portugese in Amsterdam

Maria Nunes was de eerste Portugese Jodin die in de Gouden Eeuw voor Amsterdam koos omdat zij er openlijk haar religie kon beleven. Frans Lavell maakte een theaterstuk over deze volgens hem ten onrechte vrij onbekende vrouw.

TON DAMEN

De Portugese Jodin Maria Nunes zou vandaag de dag een asielzoekster worden genoemd, zegt Frans Lavell, auteur en theatermaker. “Ze was met haar oom en broer op de vlucht voor de inquisitie en in Amsterdam terechtgekomen.”

Ze werden vervolgd om hun joodse geloof, terwijl ze gedwongen katholiek waren gedoopt. Lavell: “Maar deze asielzoekers werden niet teruggestuurd. Amsterdam kon hun kennis van internationale handel, van zeevaart, en vooral van kaarten, goed gebruiken. De koopmansstad wilde geld verdienen en niet zeuren over religies.”

Lavells aandacht voor Maria Nunes werd getrokken in Parijs. Daar zwierf hij door de stad, toen hij in een achterafzaakje een boek vond van de Franse historicus Henri Me-

choulan over de Joden in het Amsterdam ten tijde van Baruch Spinoza (1632-1677). De Fransman is zeer lovend over de tolerantie in Amsterdam. Maria Nunes, een Joods meisje, op de vlucht voor de Portugese inquisitie, kiest voor Amsterdam, stad van vrijheid.

Lavell werd gegrepen door het verhaal en schreef het muziektheaterstuk *Maria Nuñez, heldin van Mokum – van brandstapel naar vrijheid*. Het Fonds Podiumkunsten besloot vorige maand 75.000 euro subsidie toe te kennen op een begroting van 240.000 euro voor de eerste tien voorstellingen. Het stuk gaat pas in september 2012 in première in Amsterdam. Daarna volgt een tour naar zeker tien plaatsen, onder meer Antwerpen, Antwerpen en Maastricht.

Als decor wordt een wit vlak gebruikt, waarop diverse tekeningen van Patrick Mulder geprojecteerd worden. Voor de muziek koos Lavell authentieke Sefardische (Spaans Joodse) liederen die door de Chileens-Nederlandse componist Patricio Wang, zelf ooit vluchteling, zijn gecomponeerd.

Eén van de hoogtepunten in het stuk is de auto-da-fe, Portugese voor ‘daad van geloof’. Deze openbare mis, gevolgd door gebed en processie als onderdeel van de verbranding van ketteren, wordt door Lavell als macaber feest neergezet.

Hierin gedraagt de door vader Nunes uitgenodigde oud-katholieke adellijke familie zich als voetbalhooligans. Pa wil Maria laten trouwen met hun zoon om de Joodse afkomst van de familie uit te wissen. Terwijl de familie zich vermaakt over de slachtoffers op de brandstapel, weet Maria te ontsnappen met haar geliefde. Die overigens wordt gearresteerd.

Het echte levensverhaal Maria Nunes is in Amsterdam vrij onbekend, maar is volgens Lavell zo spannend en romantisch dat het smeekt om verteld te worden. Zij vlucht volgens het overleveringsverhaal op een Hollands schip, maar dat wordt geïkapt door de Engelsen. De kapitein wordt volgens sommige historici verliefd op haar en neemt haar mee naar het hof van koningin Elizabeth, die haar in een open koets

door Londen rijdt. Sir Walter Raleigh, raadgever aan het hof, zou voor haar schoonheid als een blok zijn gevallen, maar ze wijst alle huwelijksaanbodes van de hand. Ze wil maar één ding: naar Amsterdam, waar ze in vrijheid haar geloof kan belijden.

De Joodse geschiedschrijver en dichter Daniel Levi de Barrios (1635-1701) was de eerste die Maria Nunes presenteerde als symbool van Joodse standvastigheid. Volgens latere historici lopen in zijn verhaal waarheid en mythe door elkaar, als het gaat om de ontwikkeling van de Portugese gemeenschap in Amsterdam.

Vaststaat dat Nunes via Londen van Portugal naar Amsterdam is getrokken. In het Stadsarchief ligt een akte van haar ondertrouw met haar neef Manuel Lopes Homem in 1578.

Dat Nunes in Londen niet openlijk Joods kon zijn, is ook zonneklaar. Het was Joden tussen 1290 en 1655

mijlpaal in de geschiedenis van Amsterdam. Na Nunes volgde de grote stroom gedwongen katholiek gedoopte Joden naar Amsterdam. Hier moesten ze hun geloof herontdekken; mannen lieten zich op hoge leeftijd besnijden. Joden leefden hier naast andere religieuzen. Deze smeltkroes van religies was volgens Baruch Spinoza het geheim van het succes van de stad.”

Lavell: “Amsterdam werd een favoriet einddoel van de diaspora. Maar het verhaal ging verder. Zo gingen Amsterdamse Sefardische Joden later mee met Johan Maurits van Nassau-Siegen naar Brazilië, waar hij Mauritsstad stichtte, tegenover de Portugese nederzetting Recife. Toen Maurits er vertrok hield de tolerantie jegens niet-katholieken op, en trokken de Amsterdamse Joden naar Suriname, naar Curaçao, en naar Nieuw-Amsterdam.”

Gebiologeerd dook Lavell in ar-

‘Deze smeltkroes van religies was volgens Spinoza het geheim van het succes van Amsterdam’

verboden in Engeland te wonen. Joden werden er rond die tijd, waarin Shakespeare zijn *Koopman van Venetië* schreef met Shylock, een slechte Jood, gediscrimineerd.

Van de romantische ontwikkelingen rond Nunes’ persoon ontbreekt in de archieven echter elk spoor. Ze is bovendien nooit lid geweest van de Amsterdamse Sefardische gemeente. Haar moeder ligt wel, onder haar Joodse naam, Sara Abendana, begraven op de Joodse begraafplaats Beth Haim in Oudkerk aan de Amstel. Een zus en twee broers van Maria beleden openlijk het jodendom, maar een jongere broer bleef naar verluidt katholiek en vertrok naar Spanje. Dit laatste werd later volgens historici weer fel bestreden.

Frans Lavell vindt de bewezen feiten rond Nunes echter indrukwekkend genoeg. “Dat zij met haar oom en broer als eerste Joodse vrouw in Amsterdam is aangekomen, is een

chieven, reisde hij Portugal door, interviewde hij historici, en sprak hij met vooraanstaande vertegenwoordigers uit Joodse en moslim-gemeenschappen. Hij vond weinig harde feiten. “Niet erg als je een theaterstuk schrijft,” zegt hij. “We hebben het over een vierhonderdjarige geschiedenis vol geheimen, ontkenningen en alles doordeesemd van onderdrukking. De Joden namen bovendien in Amsterdam andere namen aan, aliassen, om de achtergebleven familie in Portugal te beschermen tegen de inquisitie.”

“Keerpunt in die geschiedenis van Portugese Joden was het decreet Alhambra van 1492,” onderstreept Lavell. “Alle andere godsdiensten dan de katholieke werden verboden. Veel Joden vluchtten naar moslimlanden – Turkije, Marokko en andere staten – van het Ottomaanse rijk. Maar niet naar Amsterdam! Tot de Opstand van 1568 was alles hier nog Spaans en katholiek,” benadrukt

ADVERTENTIE

DE LA MAR THEATER ZO 18 T/M DI 20 SEP

THE WILD PARTY

HIT IN M-LAB NU IN DELAMAR

‘Spannende musical, ook voor wie niks met musicals heeft’ (AD)

‘Lust voor zowel het oog als oor’ (Parool)

RESERVEER KAARTEN OP DELAMAR.NL OF BEL 0900 - 33 52 627 (35 CPM)

JE ZIET MEER IN HET

DE LA MAR THEATER

Actrice en sopraan Zalina Tamar Niamut speelt en zingt de rol van Maria Nunes.

FOTO HENK HENDRIKSEN

Lavell. “Vanuit Rome was in heel Europa haat gekweekt tegen de moordenaars van Christus. Alleen in moslimlanden waren Joden zeer welkom.”

De Amsterdamse Joden waren echter de Joden die in Spanje en Portugal waren gebleven. Lavell: “Deze marranen waren in Portugal massaal bekeerd door ze naar pleinen te roepen en ze te besproeien met wijwater. Ze beleefden daarna hun geloof in het duister. Steeds strakker werd gecontroleerd of zij zich als goede katholieken gedroegen. Zij waren zo bang dat zij stervenden met kussens verstikten, om te voorkomen dat zij zouden doorslaan als priesters hun het laatste sacrament toedienden. Ze kwamen naar Amsterdam toen de oorlog zich na 1590 ten gunste van de republiek ontwikkelde.”

Moslims werden, later dan Joden, ook in Spanje en Portugal onderdrukt. Aanvankelijk werd de indruk gewekt dat zij na 1492 hun geloof mochten behouden, maar na een jaar of vijf moesten zij ook tot het katholicisme bekeerd worden, en werden zij ook ‘conversos’, bekeerde moslims, ‘Moriscos’.

Lavell verbaast zich erover dat Nederlandse historici zich weinig over de figuur Maria Nunes hebben gebogen. Er bestaat geen standaardwerk over haar. Veel literatuur die Lavell opdook, kwam uit het buitenland, van bijvoorbeeld de Portugese historicus J. Lucio de Azevedo, de Amerikaanse Miriam Bodian en de Duitser Meyer Kayserling.

Lavells theaterstuk zit vol grapjes en hintten naar de onvolkomen geschiedschrijving. Zo noemt hij de

hoofdpersoon in alle pamfletten en documentatie *Maria Nuñez*, op zijn Spaans, waar Portugezen alleen de ‘s’ aan het einde van namen kennen. “De Portugese Joden kwamen vaak uit Spanje; het is één gemeenschap,” beargumenteert Lavell. “In de meeste literatuur die ik vond, heet ze Nuñez.”

Over de Sefardische liederen die Lavell gebruikt: “Ze zijn eeuwenoud, en hebben toch goed in het gehoor liggende melodieën. En er zit vaak humor en soms erotische dubbelzinnigheid in.”

“Ook maken we de inquisitie belachelijk met de krankzinnige signalen die ze van geheime Joden en moslims rondstuurden. Wanneer je vaak in bad ging, was je moslim; trok je een schoon hemd aan op zaterdag, was je Jood; deed je dat op vrijdag, dan was je moslim; las je boeken, dan was je verdacht. Lustte je geen varkensvlees, dan was je zeker Jood of moslim.”

De hoofdrolspeelster in het stuk is Zalina Tamar Niamut (27), operazangeres. “Wat uiterlijk betreft kan ze zonder moeite de beeldschone Maria Nunes spelen,” zegt Lavell. “En haar stem kan tot stratosferische hoogten stijgen. Bij de demopname kon de apparatuur het nauwelijks bijhouden. Maar Joods is ze niet, in haar familie komen wel moslims voor.”

Stichting Aorta Muziektheater. Met: Zalina Tamar Niamut, Augusto Valença, Winanda van Vliet, Renato Freygang. Decor: Patrick Mulder. Artistiek leider: Frans Lavell. Muziek: Patricio Wang. Regie: Machteld van Bronkhorst. Producent: John Kok. www.marianunez-muziektheater.nl

Na Maria Nunes volgden er velen

De familie van Maria Nunes, de eerste Jodin van Amsterdam, komt uit Oporto of Ponte de Lima in Noord-Portugal. Daar was haar oom in 1588 door de inquisitie van Coimbra verbrand. Neef Louis Da Cunha, een in Padua opgeleide arts, werd er vastgezet omdat hij Joods was. Volgens Britse literatuur zijn Miguel Francisco Lopes Homem/Abendana, diens ouders, en latere Amsterdamse familieleden van Maria Nunes allen afkomstig van Ponte de Lima. Abendana is de naam die een aantal gevluchte Spaanse en Portugese Sefardische families (het Hebreeuwse woord Sefarad betekent Spanje) in navolging van Francisco Lopes hebben aangenomen, toen zij zich vestigden in Amsterdam en Londen.

Eén van de ‘nieuwe christenen’ die Portugal al vroeg ontvluchtte, was volgens historici Francisco Nunes de Pereyra. Hij trouwde later in Amsterdam met zijn nicht Justa Pereyra, de zus van Maria Nunes. Francisco nam er de naam David Abendana aan. Hij was bovendien één van de initiatiefnemers van de eerste Amsterdamse synagoge. Francisco kreeg twee zonen, Manuel en Abraham.

Aangenomen wordt echter dat drie bekeerde Portugese Joden zich als eerste Joden rond 1593 in Amsterdam vestigden. Zij heetten Ma-

nuel Lopes Pereyra, broer van Maria Nunes, Maria Nunes zelf, en haar oom, Miguel Lopes. Maria’s ouders waren Gaspar Lopes Homem en Mayor Rodrigues.

Vrijwel alle vroege bronnen baseren zich op materiaal van Daniel Levi de Barrios, waar mythe en waarheid door elkaar lopen. Abraham Rosenberg, de voormalige bibliothecaris van de Portugese synagoge in Amsterdam, spreekt van een mankerende geschiedenis. Hij wijst erop dat de Joodse geschiedenis lang werd bepaald door ‘de romantische methoden van de negentiende eeuw. Later kwam er kritiek. Er zijn sindsdien weinig historici die er nog trek in hebben dit uit te zoeken.’

Het standaardwerk *Hebrews of the Portuguese nation* uit 1997 van de Amerikaanse historicus Miriam Bodian acht het bestaan en de komst van Maria Nunes naar Amsterdam echter onomstotelijk bewezen.

Nadat Maria zich met haar broer, Manuel en oom Miguel in Amsterdam had gevestigd, volgden haar moeder, Mayor Rodrigues, nog een broer, Antonio, en nog een zus, de eerder genoemde Justa. Maria Nunes en haar zus trouwen met hun neven. Nunes’ moeder, Mayor Rodrigues, is later bekend onder de naam Sara Abendana. Na Nunes volgde de grote stroom Joden naar Amsterdam.